

GLÓBUSZ

- **Glatz Ferenc:** Történettudomány szeptember 11-e után 3
- **Puskás Ildikó:** Az afgán föld és népei 4
- **Puskás Ildikó:** Óskor, ókor 7
- **Kertész István:** Ázsia ura 8
- **Puskás Ildikó:** Görögök, hunok, türkök, arabok 10
- **Rostoványi Zsolt:** Az iszlám Afganisztánban 14
- **Balogh András:** Afganisztán a 19. században 18
- **Surányi Róbert:** Angol–afgán háborúk 19
- **Sz. Bíró Zoltán:** A szovjet megszállás 25
- **Borhi László:** Az USA és Afganisztán 28

HÍREK

Augustus-templom Gorsiumban • Régészeti hamisítás • Dzsingisz kán sírja • Pestis volt-e a Fekete Halál? • Tudtak-e a nyugati hatalmak a holokausztról? (Farkas Ildikó) 30

TISZTELT SZERKESZTŐSÉGI!

- **Csaplár Krisztián:** Albánia monarchái 32
- **Jelen János:** A középkori khmer főváros 34

Címlapon:

Afgán gerillák a Newsweek címlapján, 1980. március 10.

Z E T T
História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Engel Pál, Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Tóth István György

Olvasószerkesztő: Burucs Kornélia

Szerkesztőségi titkárság: Kocsis Gabriella, Farkas Ildikó

Munkatársak:

Demeter Zsuzsanna, Stemlerné Balog Ilona (kép);

Horváth Imre (számítógépes tördelés);

Nagy Béla (térkép)

Felelős kiadó: História Alapítvány
Elnök: *Niederhauser Emil*
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri u. 53.
Telefon: 356-0457 Levélcím: Pf 9. Bp. 1250
www.historia.hu

A História Alapítvány bankszámlaszáma:
11701004-20125394 OTP Bp., I. ker. Alagút u. 3.

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoportja

Vezető: *Kovács Éva*

Nyomás: MESTERPRINT Kft.

Budapest, Vak Bottyán u. 30–32/B

Felelős vezető: *Losonczy György*

Megjelenik évente tízszer.

Előfizetési díj: 1 évre 1100 Ft

Terjeszti: HIRKER Rt., NH Rt. és alternatív terjesztők
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságnál (HELP), Budapest, Orczy tér 1–3.
Külföldre előfizethető: Hess András Kereskedelmi Kft.
H-1406 Budapest, P. O. Box 53

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

Történettudomány szeptember 11-e után

„**A**nap, amely megváltoztatta a világot” – így beszél a világ egyik legolvasottabb hetilapja 2001. szeptember 11-ről, közvetlenül a New York-i tragédia után. Az elmúlt két hónap eseményei mindenestre igazolják a feltételezést: elkezdtük újragondolni az elmúlt évszázad történelmét, és elkezdtük újragondolni az emberi ség jövőjéről alkotott elképzeléseinket.

Vajon tudunk-e „eleget” az emberi cselekvések mozgatórugóiról? Vajon nem becsültük túl az anyagi életfeltételek meghatározó szerepét, amikor politikai-társadalmi mozgalmak történelmét írjuk le – kérdezzük. A „vakhit” – most láthatjuk – valóban történelmi tényező. Volt és – egyes kultúrákban – maradt is. (És most ártatlan ezrek halálát eredményezte, no és értelmetlen milliárdos kártevéseket.) A szellemi élet, a világnézetek történelemformáló szerepéről legalább annyit kell tudnunk, mint technikai-materiális életkeretekről – mondjuk. Történelemben, jelenben, jövőben egyaránt. Az emberrel mint gondolkodó, hívő egyeddel legalább annyit kell foglalkoznunk, mint a gazdálkodó, környezetet, szerszámot alakító-formáló homo economicussal vagy homo technicussal. Különbözik nem értjük sem a mi kultúránk – a zsidó-keresztény kultúrkör –, sem a testvérkultúrák történelmét és jelenét sem.

Vagy mégis? Igaz volna, hogy végül is gazdasági érdekek ütközéséről szól a történet, amelynek végén szeptember 11-e a záróesemény? Arról, hogy az arab olajkincsen az utóbbi évszázadban meggazdagodott helyi vezető rétegek egyedül kívánják szülőföldjük természeti forrásait kiaknázni és az extraprofitot használni?...

Vagy mégsem? És „szeptember 11.” csak egy rontott hatalmpolitika eredménye? Annak a politikának az eredménye, amely nem számolt azzal: egyetlen hatalom (jelen esetben az USA) nem képes politikai egységültyt teremteni a Földgolyó különbö-

zó erői között. Csak most figyelünk arra: a Szovjetunióknak milyen szerepe volt (negatív, pozitív) az ázsiai modernizációban, „rendtartásban”, illetve a hamis politikai pólusok erősítésében.

Vagy szociális tényezők játsszák a főszerepet? Tudjuk a nemzetállamok történelmének tanulmányozásából: a nagy szociális vagy kulturális különbségek egy közösségen belül szociális, kulturális, etnikai vagy vallási radikalizmushoz vezetnek. Most, a globalizálódó világban nem lehet ilyen nagy szociális és kulturális különbségeket uralni hagyományos politikai eszközökkel! Konfliktuskeltő különbség egyik oldalon az ázsiai, indiai vagy afrikai népek élet- és kulturális színvonala, mentalitása, másik oldalon az európai–amerikai népek átlaga között.

Akárhogy van, bizonyos következtetésekhöz a történettudománynak is el kell érkeznie.

Be kell látnunk, hogy nemzeti társadalmaink „történelmi ismereteiben” szerkezetváltozásra van szükség. Globalizálódik a világ – ha akarják egyesek, ha nem akarják mások, akkor is. Az emberek a tömeges televíziózás, utazás révén ma sok százszor többet tudnak a Földgolyó népeiről, mint ötven esztendővel ezelőtt. A világ más népeinek sokkal alaposabb ismerete szükséges ahhoz, hogy az egyén, de ugyanúgy a lokális közösség, saját érdekeit reálisan megfogalmazhassa. A „világfaluban” – az internet, a mobiltelefonok világában – gyermekeink csak akkor érvényesülhetnek, ha világra nyitott országban nőnek fel. Amelyik mind gazdaságilag, mind politikailag, mind kulturálisan nyitott az egész világra. Igenis több tanszékot kell működtetni egyetemeken, több ismeretet adni a tanároknak az Európán kívüli kultúrákról, mint eddig tettük. A nemzeti történelemre összpontosító történelemszemlélet erős kötőanyag volt a 19–20. században társadal-

maink megtartásában. (Legutóbb például a szovjet megszállás évtizedeiben is.) De látni kell: a holnap történelemszemléletében a világtörténelem ismerete sokkal nagyobb helyet követel, mint amelyet ma elfoglal. És jobban kell képeznünk diákjainkat – és önmagunkat is – történelemértelmezésben az összehasonlítás képességére. Csakis az összehasonlítás lehet az egyetemes szemlélet alapja. Fel kell hagyni az egyetemes történelem tanulmányozásában a diplomáciatörténet művelésének primátusával. Ha eddig nem, akkor most éppen az válik világossá: gazdasági érdekek, érdekek újratermelésének módjai, népszokások, hitvilágok-vallások ütközése lesz a 21. század történelme: most már valóban egyetemes, azaz „globális történelem”. És ennek történelmi gyökerei az elmúlt évszázadokba nyúlnak vissza. Ezen gyökerek iránti kíváncsiságot kell felkelteni a társadalomban. Ha nem ezt tesszük, akkor csak a velünk ellenséges akciókat látjuk a mából. Eddig közös államról (hazáról) beszéltünk, ahol egymás mellett, összefonódva, keveredve élnek különböző nemek, korosztályok, szociális érdekcsoportok, etnikumok, vallások. Most már közös Földgolyóról beszélünk mint hazáról, ahol együtt élünk, összefonódunk... Együtt felelünk a természeti környezetért, az emberi jogok érvényesüléséért, egymásért...

„Szeptember 11-e a nap, amely megváltoztatta a világot.” Én azt mondanám: a nap, amely rádöbbenett bennünket, hogy a világ régen megváltozott. Hiszen szeptember 11. közvetlen előtörténete is legalább az 1900-as évek elejére nyúlik vissza: az Európán kívüli kultúrák emelkedésének kezdetére, közöttük az arab népek etnikai-vallási reneszánszára a zsidó-keresztény és a muszlim világ ütközéseinek modern korszakához. És szeptember 11. közvetlen előtörténete az ipari-technikai forradalmak 19–20. századi történelme, amely ipari-technikai forradalmak a történelem globalizálódásának hajtóerői voltak. És amely ipari-technikai forradalmak történelméről igen kevesen tudunk. Kevesebbet csak arról tudunk: ezen ipari-technikai forradalmak ténylegesen miként hatottak ki – és hatnak ma is – az emberi társadalmakra.

És még valamire figyelmeztet szeptember 11.: az emberi társadalom természetének tanulmányozása a legnehezebb kutatói feladat.

GLATZ FERENC

Az afgán föld és népei

Közép-Ázsia legdélibb országa igen sajátos, ám nagyon hosszú, több évezredes történelmi múltja ellenére is fiatal állam. Az afgán szó mint ‘népnév’ maga is kései megjelenésű – hacsak a 3. századból származó utalás az *abgánokra* nem rájuk vonatkozik. Egyébként először a 11. században al-Bírúnínál fordul elő az Indus völgyének északnyugati szomszédságában élő különféle törzsek jelölésére. Eredeti jelentése sem ismeretes, később a pastu/pustu törzsnév szinonimájaként kezdték használni kb. ‘hegylakó’ jelentéssel. Országnévként pedig a brit– orosz háborúk (1839–42, 1878–80, 1919) nyomán létrejött állam kapta: *Afghánisztán* formában.

Az ország természetföldrajza

Afganisztán földrajzilag, történetileg, néprajzilag, nyelvileg egyaránt roppant sokszínű ország, ami területének sajátos elhelyezkedéséből is következik: a 652 225 km² nagyságú országot délről és keletről Pakisztán határolja 1810 km hosszan, észak felől az ún. Váhán-folyosó végén Kína Ujgúr Autonóm Területével szomszédos mintegy 80 km hosszan, majd Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán keretezi észak felől 1690 km hosszúságban, nyugat felől pedig bő 800 km az iráni határszakasz. A kép teljességéhez hozzátartozik az India és Pakisztán által egyaránt vitatott Kasmír határának 320 kilométernyi szakasza.

Az ország három nagyobb földrajzi régióra különíthető el: északkelet felől a Himalájából elágazó Hindukus és vonulatai uralják a terepet, átlagos magasságuk 4-5 ezer méter, legmaga-

sabb csúcsaik megközelítik a 7,5 ezer métert. A rajtuk átvezető legjelentősebb és leghíresebb átjárók a Sébarhágó, Kabultól északkeletre, valamint a Khaibar-(Khyber)-szoros az afgán-pakisztáni határon, amely Kabultól Pesavárhoz biztosítja az átjárást. Történelmileg ez utóbbi hágó volt valamennyi nyugat– északnyugat felől érkező népcsoport hódító útvonala az indiai szubkontinens belseje felé.

Maguk a hegyvidéki felföldek kópár, esetleg száraz steppe jellegűek; tőlük az iráni határ felől a Pamír hegységig terül el az Északi-rónaság, amely a közép-ázsiai (turkesztáni) steppe-övezet folytatása, amit északkelet felől 600 km hosszan az Amu-darja (Ámú-folyó) határol el annak nagy kiterjedésű térségeitől, s aminek termékenységet a Szaféd-kőh vonulatának két oldalán eredő, északabbra, a türkméniai Karakum sivatagában elvesző folyók (a Murg-áb és a Harí-rúd) biztosítják.

Afganisztán Délnyugati-fennsíkja igen barátságtalan vidék: általános tengerszint feletti magassága megközelíti az ezer métert, többnyire sivatagos, fél-sivatagos világ. Ennek egy része a nyugatabbra elterülő Márgóv (Margáb = Halott víz) sós sivatag, közvetlenül mellette a nagyobb kiterjedésű Rígesztán-sivatag található. Ennek a vidéknek a Helmand folyó gyűjti egybe valamennyi folyóvizét; legnagyobb mellékfolyója az Arghandáb. Ebben a természetlen környezetben a folyók mentén lerakódó alluviális talaj biztosítja a földművelést. A Helmand az iráni-afganisztáni határral átszelt Szabarítóba ömlik. Az ország legnagyobb délkeleti irányba haladó folyója a Kabul, amely a pakisztáni Ataknál (angolosan: Attock) ömlik az Indusba, s éri el ily módon a tengert.

Afganisztán éghajlatát a szélsőségek jellemzik: a hőmérsékleti értékek a +35°C és –25 °C között mozognak, ám

Az afganisztáni hely- és személynevek átírásában, mint számos keleti (perzsa, indiai stb.) név átírásában, a kutatók eltérő gyakorlatot követnek. Szerkesztőségünk a magyarországi kézikönyvekben használatos átírást alkalmazta. (A szerk.)